

Verslag lezing:
De honderd verlaten kinderen van Leiden (ca. 1580 – 1600)

Door: Jan Leeuwenhoek

8 oktober 2025

Voorzitter Ab Stikkelorum heet de aanwezigen welkom, evenals de mensen die via de streaming de bijeenkomst bijwonen. Dat zijn niet alleen mensen in Nederland, maar dit keer ook in Vlaanderen. Via zijn verre familielid Joeri Stekelorum is dit mogelijk gemaakt. Omdat veel van de verlaten kinderen waar Hans Endhoven over zal spreken uit Vlaanderen komen is dit extra interessant voor onze Vlaamse collega's.

Ab laat ook weten dat de NGV drie nieuwe boekenleggers heeft: een met www-adressen; een met oud schrift en een met Romeinse cijfers. Deze kunnen worden meegenomen. Ook memoreert Ab de succesvolle bijeenkomst in Waarder van 20 september, waar het bronnenboek Morgenboeken 1571, 1595 1604-1835 van ons lid Nico den Hollander werd gepresenteerd. Er zijn nog maar enkele exemplaren te koop. Daarna zal de uitgave alleen nog op USB-stick verkrijgbaar zijn bij penningmeester Cees Jan van den Hoek. Vervolgens geeft hij het woord aan Hans Endhoven, oud-voorzitter van onze afdeling, voor zijn lezing.

Hans geeft aan onderzoek te hebben verricht naar verlaten kinderen in de periode net na het beleg, 450 jaar geleden, circa 1580-1600 en ook rond de jaren 1550. Het gaat daarbij om armenzorg, vluchtelingen zorg, met name wezen en vondelingen. In de gerechtsboeken van stadssecretaris Jan van Hout, werden het "miserabele kinderen" genoemd.

Iedere parochie had zijn eigen armenorganisatie, bestuurd door de Huiszittenmeesters. Zij bezochten de armen thuis (vandaar de naam) en zorgden voor voedsel, kleding en brandstof. De kosten werden betaald uit bijdragen van rijkere parochianen, via giften en schenkingen bij testament en voorts uit stedelijke collectes. Er waren drie gasthuizen; het Catharina of Katrijnen gasthuis (in de Breestraat), het Elisabeth- of Lijsbethgasthuis en het Vrouwengasthuis, elk onder leiding van Gasthuismeesters. Hier werden zieken en gewonden opgenomen en behandeld, zowel rijk als arm. En er woonden proveniers, mensen die zich voor hun leven lang hadden ingekocht in ruil voor onderdak, voeding, licht en vuur. De gasthuizen bezaten veel renten en landerijen zowel in Leiden als in de regio. Het rijke Katrijnengasthuis beschikte over een eigen bakkerij aan de Aalmarkt. Van dit gasthuis is alleen de (Waalse) kapel aan de Breestraat overgebleven.

Ets 1984 P.C. de Boer Beeldbank Elo.

Voorgevel van de Waalse Kerk aan de Breestraat. Ets ten behoeve van het restauratiefonds ter gelegenheid van het 400 jarig bestaan van de Waalsegemeente te Leiden. '1584 eglise wallonne de leyde 1984'.

Het rond 1450 gebouwde oudste weeshuis stond eveneens in de Breestraat, thans nummers 16 en 18. Het was een groot gebouw met huizen aan beide zijden, zoals te zien is op de kaart van Liefvrick uit 1578. Hier vergaderden de twee H. Geestmeesters, ook wel Wees(huis)meesters genoemd. Er is een aanvankelijk rommelige administratie van. Uit het zg. inneemboek heeft Hans

de periode 1546-1553 in beeld gebracht met in totaal circa 100 jongens en meisjes t/m 12 jaar. Er zullen ook oudere kinderen zijn geweest, maar die werden niet genoteerd. Zij zullen elders bij Leidenaren zijn ondergebracht en te werk gesteld. Overigens behoefden kinderen tot hun zesde jaar niet te werken. Daarna moesten ze lichte arbeid verrichten. Een groot deel van de wezen betrof vondelingen tussen 0 en 1 jaar oud, achtergelaten in de kerken en op straat. Daar zochten de kerkmeesters voedsters voor, vrouwen die tegen betaling borstvoeding konden geven omdat hun eigen kind tijdens of kort na de geboorte was overleden.

Vanouds bestonden er zg. vondelingenschuiven, plaatsen waar mensen een kind te vondeling konden leggen. Hans geeft aan dat er nu in Nederland ook nog zo'n 10 van deze locaties zijn; in Vlaanderen, voor zover bekend, eentje, nl. in Antwerpen. De eerste zorg van de Weesmeesters was het kind te laten dopen. Soms werd de naam van het kind op een briefje bij het kind gevonden.

Gaan we naar de tijd na de omwenteling; Er is de inventaris van de inboedel van het Weeshuis aan de Breestraat uit 1580 overgebleven. Dat is zeer bijzonder geeft Hans aan en via deze inventaris krijgen we een unieke inkijk in een Weeshuis! Uit de inboedel bleek dat er gegeten werd van tinnen borden, terwijl de meeste Leidenaars het met aardewerk moesten doen.

Er waren de volgende kamers:

- Een kamer voor de jongens, knechtjens, 14 bedden;
- Een kamer voor de meisjes, 16 bedden;

- Een dienstmaagdenkamer voor de twee dienstmaagden die de kinderen verzorgden;
- Een melkknechtskamer -ze hadden een eigen boerderij- die ietsje mooier was ingericht dan de kamer van de dienstmaagden;
- Een buitenmoederskamer, weer wat mooier;
- Boven waren nog twee extra kamers voor 6 jongens en 4 meisjes met opslagruimte voor dekens en kleding;
- Er was een melkhuis met ook visserijspullen;
- Dan was er de beste kamer met twee bedden en witte en rode mantels voor de twee Heilige Geestmeesters;
- Er was ook een klein “hangend” kamertje met een kinderbed, waarschijnlijk voor de eerste opvang bedoeld;

Na het beleg en ontzet 1574 lag de stad er slecht bij. Veel inwoners waren overleden. Buiten de stad stonden de landerijen onder water. De kloosters waren vanouds voedselverstrekkers voor de armen, maar dat kon nu niet meer, want de kloosters waren -voor zover ze niet waren verwoest- genaast. Een voorbeeld is de Rijnsburgse abdij die grotendeels verwoest was. Veel bedelaars gingen naar Rijnsburg, maar dat viel dus weg. Dat geldt ook voor de Leeuwenhorst. Stadssecretaris Jan van Hout schreef een rapport over de armenzorg. Hij bepleitte een centralisatie van die zorg naar de stad, ook financieel. Veel gegoede regenten voelden hier niets voor, maar hij kon doorzetten en de stad kreeg het voor het zeggen. Omdat niet bekend was hoeveel mensen zorg nodig hadden werd er een volkstelling gehouden in 1581. Dat was een opgave per pand dus behoorlijk gedetailleerd en een prachtige genealogische bron ook uiteraard! In 1583 werden de regenten van de Gasthuizen ontslagen en nam de stad het over. Leegstaande kloosters werden op last van het stadsbestuur verbouwd voor de huisvesting van immigranten, ook om zo betere huur te realiseren. Het Vrouwengasthuis aan de Hooglandse Kerkgracht werd in 1583 de nieuwe opvanglocatie voor wezen en vondelingen. Het pand was niet zo mooi als nu. In de 17e eeuw werd het verbouwd en een stuk luxer. Er is jammer genoeg maar één beeltenis van het interieur bewaard gebleven en dat is een tekening van de eetzaal die Hans op een dia laat zien. Je ziet een lange tafel voor de meisjes en idem voor de jongens. De kleinste kinderen moesten blijven staan en aten rechtstreeks uit de grote pot in het midden.

RK weeshuis aan de Hooglandse Kerkgracht.
Jan Goedeljee, van voor 1882. Elo.

Hans laat een dia zien met de herkomst van de kinderen in 1582, dus kort voor de verhuizing. Kinderen blijken dan vooral afkomstig te zijn uit Leiden en omgeving. In de daarna volgende periode 1583-1597 kwamen ze, opgejaagd, zwervend en soms uitgemergeld, voornamelijk uit tal van Vlaamse plaatsen. Meerdere kinderen kwamen uit Rijssel (Lille), Belle en Ieper. De hertog van Parma had aardig huisgehouden in die regio, wat ertoe leidde dat velen naar het noorden vertrokken. Soms hadden de kinderen nog financiële rechten van ouders of andere familieleden. Er zijn veel notariële akten over deze financiële zaken. Er is ook een specifiek onderzoek gedaan door John Desreumaux in 1992 over de migratie naar Leiden in de periode 1576-1603. Dit boek staat in de studiezaal van het archief in Leiden. Het is geordend naar plaats. Er worden 2100 namen van poorters genoemd. We moeten echter ook beseffen dat er veel armere mensen uit Vlaanderen kwamen die geen poorter waren. Er is weinig bekend over wezen die werden opgevangen door Leidenaren en landgenoten. Welke rol speelden bijvoorbeeld de vermogende Vlaamse kooplieden zoals Della Faille?

De Leidse overheid was vooral sturend en regulerend bezig, ook voor volwassenen. Voor daklozen en hun kinderen zorgden ze bijvoorbeeld voor onderdak tijdens de strenge winter van 1589. Honderden werden ondergebracht

in de Vrouwenkerk, waar ze zelfs tot Pasen mochten blijven. Hans zegt dat het gerecht altijd direct reageerde en besloot. Daarbij werd bepaald waar het kind moest verblijven en wie de kosten van voeding, kleding e.d. moest dragen. Na 1593 verdwijnt de naam “miserabele kinderen”. Het was nu wel helder wat er gebeuren moest.

Ab dankt Hans hartelijk voor zijn interessante verhaal. Zelf komen zijn voorouders ook uit Vlaanderen. Fijn om deze sociale geschiedenis te horen.

Sytske heeft enkele reacties van de chats. Veel complimenten! En er wordt gevraagd of er online bronnen zijn met lijsten van Vlaamse weeskinderen. Dat is jammer genoeg niet het geval. De lezing van Hans is beschikbaar op YouTube.